

УДК 159.922:378

Ю. П. Ненько,

кандидат педагогічних наук, доцент

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗУ

Julia18016@ukr.net

СТВОРЕННЯ СИТУАЦІЙ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ НА ЛЕКЦІЙНИХ ТА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТТЯХ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ КУРСАНТА ДО ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація

Метою статті є дослідження педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності. Автор вивчає вплив ситуацій професійного спілкування на лекційних та семінарських заняттях. Проаналізовано використання різних типів завдань: стереотипні, діагностичні, евристичні; орієнтовані на формування аналітичних, проектувальних, конструктивних умінь; комунікативні завдання з різними типами умов. Роз'яснено градацію завдань залежно від курсу навчання.

Ключові слова: офіцер служби цивільного захисту; фахова підготовка; готовність; професійно орієнтована комунікативна діяльність; педагогічна умова; професійне спілкування.

Summary

The author of the article has researched pedagogical conditions of formation of the readiness of future officers to professionally oriented communicative activity. The author studies the effect of creating situations of professional communication at lectures and seminars. The usage of different tasks has been analyzed: stereotypical, diagnostic and heuristic; focused on forming analytical, design, construction skills; communicative tasks with various types of conditions. Complication of the tasks depending on the course of study has been explained.

Key words: civil protection service officer; professional training; readiness; professionally oriented communicative activities; pedagogical condition; professional communication.

Постановка проблеми. Невід'ємним компонентом державної діяльності є забезпечення захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій. Безпека громадян і соціальних об'єктів досягається проведенням єдиної державної політики в цій галузі, реалізацією системи заходів економічного, організаційного, освітнього та іншого характеру.

У зв'язку з цим перед викладачами ВНЗ, що здійснюють підготовку офіцерських кадрів для служби цивільного захисту України (с.ц.з.), ставиться принципово нове завдання цілеспрямованого вдосконалення професійної підготовки в усіх напрямках діяльності (у тому числі і з питань, пов'язаних із продуктивною організацією професійно-орієнтованої комунікативної підготовки).

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема поліпшення професійно орієнтованої комунікативної підготовки фахівців різних галузей набула особливої актуальності і стала предметом багатьох досліджень, а саме: психологічні аспекти формування комунікативної компетентності вивчалися О. Бодальовим, Н. Кузьміною, Л. Петровською, Н. Чепелевою та ін.; сутність і структуру професійної комунікативної компетенції вивчали Г. Архіпова, Н. Гез, О. Павленко, Ю. Федоренко, Н. Чернова та ін.

Однак, до цього часу залишається недостатньо висвітленим й обґрунтованим поняття “готовність до професійно орієнтованої комунікативної діяльності”. І хоча ця реалія порівняно часто коментується в психологічній літературі, все ж недостатньо наукових робіт, присвячених дослідженню суті та умов становлення цього феномену.

Водночас, як засвідчив аналіз наявного наукового фонду, аспекти врахування теоретичних основ формування готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності майбутніх офіцерів с.ц.з., їхньої специфіки й дотепер ще не набули належного відображення в науковій літературі.

Теоретична та практична актуальність проблематики зумовила **мету статті** – дослідити нові педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності: створення ситуацій професійного спілкування на лекційних та семінарських заняттях.

Найважливішою метою професійної підготовки курсантів ВНЗ ДСНС України є формування готовності виконання ними своїх професійних функцій. Широкий спектр видів професійної діяльності майбутнього офіцера с.ц.з. повинен знаходити відображення зокрема й у їх комунікативній підготовці. Для отримання такого результату, як свідчить практика, використання традиційних методів формування готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності на лекціях і семінарах є недостатнім, оскільки, крім отримання необхідної інформації про види, форми, методи комунікації, курсанти ВНЗ ДСНС України повинні навчитися її використовувати в тих чи інших можливих професійних ситуаціях. Саме відсутність навичок використання необхідної інформації з метою професійної комунікації призводить до того, що курсант, який одержує високі оцінки в ході навчання, на практиці виявляється не готовим до професійної комунікативної діяльності в конкретній ситуації, не маючи досвіду професійного спілкування.

Аналізуючи навчально-виховний процес, ми з'ясували, що формування готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності здійснюється на лекціях, семінарських і практичних заняттях. Але не кожне заняття дозволяє успішно вирішувати завдання формування готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності. Проведене опитування курсантів різних курсів показало, що 86,3% з опитаних наголосили на необхідності лекцій у вищій професійній школі і тільки 2,4% висловилися за заміну її іншими формами навчальної роботи, мотивуючи тим, що “традиційна лекція не актуальна в століття науково-технічної інформації”.

Тому в своєму дослідженні ми вирішили максимально наблизити навчальний процес до реальних умов діяльності, для чого, реалізуючи дидактичний принцип тісного зв'язку теорії з практикою, створювали на лекційних та семінарських заняттях різні ситуації професійного спілкування.

Для вирішення цих завдань у дослідній роботі широко практикувалися творчі завдання, постановка проблем, побудова системи запитань, створення ситуацій професійного спілкування, що моделюють явища і події з практичної діяльності співробітників с.ц.з. в освітніх установах ДСНС з урахуванням специфіки підготовки фахівців.

Створення ситуацій професійного спілкування передбачало ускладнення завдань, які пропонуються курсантам у залежності від курсу навчання.

Так, на першому курсі в основному акцент робився на прийоми, які контролюють під час занять рівень розуміння досліджуваного матеріалу: постановка риторичних питань, коротка бесіда на початку заняття з раніше вивченого матеріалу, побудова системи навідних запитань, завдань по навчальних посібниках і додаткової літератури, творчі завдання, ситуацій-ілюстрації, що розкривають сутність досліджуваних професійних явищ і понять.

На 2-3 курсах зіставлення традиційних методів формування комунікативної культури з творчим пошуком педагогів призвело до того, що на лекційних та семінарських заняттях викладачі поступово почали створювати різні ситуації професійного спілкування, що дозволяло забезпечити умови, в яких курсанти змушені були вирішити безліч комунікативних завдань. Включаючи в навчально-виховний процес ситуації професійного спілкування, ми виходили з того, що їх “переживання” і подальше вирішення озброює курсантів більш якісними знаннями, більш узагальненими і осмисленими вміннями і навичками комунікативної діяльності.

Основним методом створення ситуацій професійного спілкування на лекціях була постановка і вирішення розроблених комунікативних завдань, використання яких допомогло б курсантам подумки ставити себе в ту чи іншу професійну ситуацію, “заглянути” в робочий кабінет офіцера с.ц.з., побачити його у взаємозв'язку з навколишнім середовищем. У ході пошуку способу вирішення завдання підвищувалася професійна ерудиція, розвивалися комунікативні здібності, удосконалювалися навички професійного спілкування.

Створення в навчальному процесі ситуацій професійного спілкування забезпечувало створення умов, в яких курсанти отримували можливість самостійно аналізувати досліджувані явища, встановлювати зв'язки з учасниками професійних відносин, мовними впливами і відповідями опонентів, усвідомлювати логічні зв'язки, послідовність комунікативних дій, зіставляти раніше отримані з новимим набутими знаннями, використовувати їх для вирішення практичних завдань професійного спілкування.

Крім того, в процесі вирішення типових задач курсанти набували навички теоретичного аналізу мовлення, вміння зіставляти, класифікувати словесні докази, робити на цій основі висновки про специфіку тих чи інших подій, тим самим удосконалюючи рівень комунікативної культури, розвиваючи професійне комунікативне мислення. Комунікативні завдання і створення на їх основі ситуацій професійного спілкування орієнтували майбутніх фахівців ДСНС на систематичну роботу з науковою літературою, формуючи вміння творчо підходити до вирішення проблем.

У практиці підготовки курсантів використовувалися різні комунікативні завдання і вправи з циклу психолого-педагогічних дисциплін. Аналіз методичної літератури свідчить про відсутність навчальних посібників, відповідних навчальних програм із педагогіки і психології, що ускладнювало використання комунікативних завдань у системі, відповідно до логіки навчальної програми з кожної теми, що вивчається.

З огляду на це, ми розробили систему комунікативних завдань, що охоплює основні розділи дисциплін фахової підготовки майбутніх фахівців ДСНС України. Структурування комунікативних завдань і ситуацій відповідно до основних розділів навчальної програми дозволило досягти системного використання їх в навчальному процесі. Ми виходили з того, що комунікативна

задача буде виконувати свої функції лише в тому випадку, якщо вона буде пов'язана з конкретним змістом досліджуваної теми, а створення на її основі ситуації професійного спілкування забезпечить курсантам покращене практико-орієнтоване засвоєння навчального матеріалу. Тому створювані ситуації професійного спілкування розкривали провідні, стрижневі положення досліджуваної теми курсу, дозволяючи курсантам виявляти зв'язки між досліджуваними фактами і явищами теорії і практики службової діяльності. Прийнята класифікація комунікативних завдань будувалася на різних засадах: стереотипні, діагностичні, евристичні; орієнтовані на формування аналітичних, проектувальних, конструктивних умінь, комунікативні завдання з різними типами умов.

Стереотипні комунікативні завдання представляли собою стандартні ситуації професійного спілкування, властиві професії співробітника ДСНС, в яких курсантам пропонувалося кілька варіантів рішень.

Евристичні (творчі) комунікативні завдання дозволили створювати нестандартні ситуації професійного спілкування, вирішення яких більшою мірою залежало від оригінальності мовлення, комунікативної активності курсантів. Однак у нашому випадку в основному ми керувалися рекомендаціями деяких дослідників, що фахівцеві з вищою професійною освітою відповідно до класу розв'язуваних ним професійних завдань більш за інших відповідає тип діагностичних завдань [1].

Хоча в практиці навчання ми використовували всі три типи завдань і частка кожного типу в загальній чисельності була різною, перевага була віддана діагностичним. У процесі експериментальної роботи створювалися ситуації професійного спілкування; орієнтовані на формування комунікативних умінь курсантів як провідних умінь правоохоронної діяльності.

Взаємозв'язок комунікативних умінь в процесі включення в такі ситуації професійного спілкування відображала здатність і готовність курсантів аналізувати і оцінювати конкретні умови взаємодії з колегами, громадянами і підозрюваними, в яких доведеться приймати рішення професійного характеру. Ситуації професійного спілкування, що сприяють формуванню комунікативних умінь, інтуїції і спостережливості, були побудовані на основі аналізу визначення стратегії досягнення мети, прогнозування (передбачення) результатів комунікативної діяльності, труднощів і перешкод, виникнення яких можливе на шляху до досягнення мети спілкування.

Комунікативні завдання і ситуації вводилися на початку заняття для того, щоб привернути увагу курсантів до теми, що вивчається, допомогти їм зануритися в тему, щоб колективно, спираючись на теоретичні положення, вивчені раніше, знайти правильне рішення, а в кінці лекції провести аналіз ступеня усвідомленості і засвоєння теми лекції курсантам з метою постановки нових професійних проблем, які вони повинні вирішити в процесі самостійної роботи над конспектом лекцій, підручником при підготовці до семінарського або практичного заняття.

Крім лекційних занять, створення ситуацій професійного спілкування відбувалося на практичних, семінарських заняттях, і під час самостійної роботи. Семінарські заняття в цьому плані виявилися кращими, оскільки дана форма занять дозволяла створювати ситуації професійного спілкування з використанням декількох методів, ділові ігри, відеодемонстрації, бесіди тощо.

Ділові ігри на семінарських заняттях сприяли виробленню певного алгоритму професійного спілкування, а прийняті рішення формували вміння бачити і вирішувати приховані проблеми і завдання, ймовірні в процесі майбутньої професійної діяльності [2, 232].

У ході семінарських занять ми апробували безліч форм ділових ігор: прийом громадян, консультація, робоча нарада, наукова конференція. Головним завданням даних ігор було оволодіння курсантами навичками професійної комунікації.

Ігрова діяльність, організована на семінарських заняттях, була також спрямована на підготовку до системи професійних і міжособистісних відносин. Курсантам пропонувалися складні практичні психологічні вправи, які передбачали вибір різних можливих типів поведінки в складних ситуаціях: закінчити розмову, що затяглася, уникнути сцени конфлікту з потерпілим і т.д.

У процесі участі в ділових іграх курсанти формулювали мету, завдання, шукали оптимальні шляхи і раціональні способи їх досягнення, що ставило їх в позицію інтелектуально активних учасників процесу. Створення ситуацій професійного спілкування, що включає в себе систему вправ, які використовувалися в ділових іграх, дозволяло змінити позицію майбутніх фахівців з пасивно сприймаючих навчальну інформацію в активних учасників навчального процесу, що не могло не позначитися позитивно на розвиток їх готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Третім методом створення ситуацій професійного спілкування на семінарських заняттях виступали бесіди зі співробітниками як чинними, так і у відставці. Ці бесіди допомогли курсантам ознайомитися з реальними випадками з професійної практики, усвідомити, яких комунікативних знань, необхідних у практичній діяльності, їм бракує. Це показало, що професійна діяльність офіцера с.ц.з. складається з виконання функцій, які вимагають від фахівця складних умінь і комплексу комунікативних властивостей і якостей, – як правило особистісних. Однак складні вміння, як і комплекс комунікативних властивостей і якостей, не означають просту сукупність особистісних якостей, це якісно інша освіта. Тому виконання окремих вправ і завдань недостатньо, необхідні комплексні завдання або задачі.

Ми дійшли висновку, що використання комунікативних завдань, рольових ігор, відеодемонстрації в навчально-виховному процесі створює сприятливі умови для розвитку в майбутніх фахівців ДСНС спостережливості, уваги, підвищення мовної грамотності – важливих показників готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Анкетування, проведене в кілька етапів серед курсантів, показало, що вони дали позитивну оцінку комунікативним завданням, ситуаціям професійного спілкування, ділових ігор у навчальному процесі. Усі курсанти 1-5 курсів відзначили необхідність створення ситуацій професійного спілкування. Серед відповідей зустрічаємо такі: “Комунікативні завдання потрібні і зрозумілі”, Використання ділових ігор – потрібна справа”, “Використовувати відеодемонстрації потрібно частіше” і ін.

Отримані дані підтвердили результативність створення ситуацій професійного спілкування на лекційних та семінарських заняттях як умови формування готовності курсанта до професійно орієнтованої комунікативної діяльності. Навчальні і виховні можливості комунікативних завдань, ділових

ігор, відеодемонстрацій були виділені також в експертних оцінках викладачів загальної педагогіки і психології.

Аналіз експертних оцінок дозволив зробити висновок, що використання комунікативних завдань, ділових ігор, відеодемонстрацій забезпечує активну життєву і професійну позицію майбутніх фахівців. Навчання навичкам вирішення комунікативних завдань сприяло розвитку у курсантів професійного мислення, інтересу до спілкування, оволодіння навичками професійної комунікації, розвитку стійкої потреби в професійній самоосвіті і самовихованні готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Створення ситуацій професійного спілкування на лекційних та семінарських заняттях вносить істотну зміну в характер, зміст і принципи побудови навчального процесу, робить його керованим, озброює курсантів навичками комунікативної діяльності, перетворюють юридичну теорію в інструмент професійної діяльності [3, 216].

Введення комунікативних завдань, ділових, ігор, відеодемонстрацій в навчальний процес дозволяють перетворити курсантів із неактивного об'єкта спілкування в активний суб'єкт цього процесу.

Висновки. Таким чином, створення на лекційних та семінарських заняттях ситуацій професійного спілкування значно активізує позицію курсантів; на заняттях із курсантів, що пасивно сприймають і потім механічно відтворюють навчальну інформацію, вони перетворюються на активних учасників процесу спілкування, змушених думати, вирішувати, знаходити вихід із запропонованої ситуації, висловлюватися, визначати своє ставлення до досліджуваного явища, що сприяє формуванню готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

До **перспективи подальших пошуків** належить дослідження та експериментальна перевірка інших педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів с.ц.з. до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Каган М. С. Общение как ценность и как творчество / М. С. Каган, А. М. Эткинд // Вопросы психологии. – 1988. – № 4. – С.25–34.
2. Мойсеєнко А. О. Готовність населення України до діяльності в інформаційному суспільстві / А. О. Мойсеєнко // Інформаційне суспільство. Шлях України. – К. : Відродження та ПРООН, 2004. – С. 231–239.
3. Пехота Е. Н. Индивидуализация профессионально-педагогической подготовки учителя : дисс. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Е. Н. Пехота. – К, 1997. – 401 с.

Стаття надійшла до редакції 22.02.2017